

UMUDUN PSİKOLOJİSİ VE TEOLOJİSİ

-Umudun Psiko-Teolojik Dönüşümlerinin
Doğum Travması Bağlamında Analizi-

Saffet KARTOPU

ESki
Yeni
YAYINLARI

Eskiyeni Yayınları: 82

UMUDUN PSİKOLOJİSİ VE TEOLOJİSİ
-Umudun Psiko-Teolojik Dönüşümlerinin
Doğum Travması Bağlamında Analizi-

Saffet KARTOPU

© FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
(Sertifika no: 13178)

Mizanpaj ve Kapak
FCR

Baskı ve Cilt
VADİ GRAFİK TASARIM VE REKLAMCILIK LTD. ŞTİ.
İvedik Org. San. 1420. Cad. No: 58/1
Yenimahalle/ANKARA • Tel: 0 312 395 85 71
Sertifika No: 47479

1. Baskı: Eylül 2020

ISBN: 978-605-5978-92-1

FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1 Ulus-Altındağ/ANKARA
Tel: (0312) 310 08 60 (pbx) - Fax: (0312) 311 47 89
Web: www.eskiyeni.org • e-mail: fcr@fcr.com.tr

UMUDUN PSİKOLOJİSİ VE TEOLOJİSİ

-Umudun Psiko-Teolojik Dönüşümlerinin
Doğum Travması Bağlamında Analizi-

Saffet KARTOPU

Ankara 2020

Saffet KARTOPU

Adana/Karaisalı'da doğdu. 1997'de Karaisalı İmam Hatip Lisesinden, 2002'de Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu. Yüksek Lisansını aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsünde tamamladı. 2003-2012 yılları arasında Milli Eğitim Bakanlığına bağlı çeşitli okullarda öğretmenlik ve idarecilik yaptı. Aynı zamanda Kamu Yönetimi alanında ikinci lisansını, Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsünde (TODAİE) ikinci yüksek lisansını tamamladı. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalında "Kaygının Kader Algıları ile İlişkisi: Kahramanmaraş Örneği" başlıklı doktora tezini hazırladı. 2012'de Gümüşhane Üniversitesine öğretim üyesi olarak atandı. 2015 yılında Din Psikolojisi doçenti oldu. 2018 yılında Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesine geçiş yaptı. Halen aynı üniversitede Din Psikolojisi Anabilim Dalı başkanı olarak görev yapmaktadır. Evli ve üç çocuk babası olan Kartopu'nun akademik dergilerde yayınlanmış çeşitli makaleleri bulunmaktadır.

İthaf

Dünyadaki ilk mekânım...

*Dünyayı bana tanıtan, nesnelerin isimlerini öğreten,
güven duygusu aşıl原因, dünyanın huzurlu olabileceğini gösteren,
sonraki yaşamımda da dünyanın yabancılığına karşı sığınağım,*

*Önce fiziken, sonra manen her an yanımda,
uzakta da olsa hep yanımda...*

Sıcaklık, huzur ve güvenin somut nesnesi...

Sevgili Annem'e...

ÖN SÖZ

Bu çalışmada, insanın umut etmeye olan ihtiyacı, umudun kökeni ve umut eden insanın dini inancındaki umut tezahürleri psikanalizin önemli isimlerinden Otto Rank'ın geliştirdiği “Doğum Travması” kuramının işlevselliğinden yararlanılarak açıklanmaya çalışılmıştır. Çalışmada arketipsel özellikler gösteren doğuş ve yeniden doğuş sembollerinin özünde ana rahmine dönüş özlemi olduğu; ütopya arayışları, mitoloji anlatıları, beklenen kurtarıcı ve altın çağ tasavvurları, yitik cennet arzuları, hızır ve kargo kültleri gibi umut dönüşümlerinin doğum travmasının bir yansıması olduğu iddia edilmektedir. Bu izlekte tarihsel süreçte umudun teolojik yansımaları teşhis edilirken, ortaya çıkan yansımaların toplumsal ve tarihsel koşullarla etkileşimi göz önüne alınmaktadır.

Burada ele alınan konular ve konuyla ilgili değerlendirmeler yaklaşık beş yıllık bir ilgiye ve bu ilgi neticesinde tercih edilen okumalara dayanmaktadır. Aslında Rank'ın “Doğum Travması” kuramını doktora çalışmalarım sırasında ayrıntılı incelemiştim fakat özellikle 2015 yılından itibaren Psikoloji literatürünü tekrar etüd ederken Rank üzerine çalışılması gerektiğini fark ettim. Rank'ın psikanalitik gelenekte kayda değer bir yerinin olmasına, edebiyat ve sanatın bazı alanlarında önemli sayılabilecek düzeyde katkısının olmasına rağmen Din Psikolojisi çalışmalarında hak ettiği ilgiyi görmediği ve hatta Türkiye’de de yeterince bilinmediği söylenebilir. Oysa dini gelenekte Rank'ın bakış açısıyla yorum alanımızı genişleteceğimiz ve anlaşılabilirliği arttırabileceğimiz özellikle Kültürel Din Psikolojisi alanında çok sayıda konudan bahsedilebilir. Ayrıca bu yaklaşım, kendi kültür havzamızdaki otantik öğelerle Psikoloji kuramlarını bir araya getirme ve yeni bir bakış açısı üretme potansiyeli de içermektedir. Bu düşüncelerden hareketle Rank'ın bakış açısını daha yakından tanımaya ve yorum alanlarının izini sürmeye başladım. Aslında elinizdeki kitap böyle

bir merakın ve incelemenin ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Kitabın oluşum serüveni aynı zamanda benim kişisel merak ve arayışımın da odağını oluşturmaktadır. Çünkü Jung'un da ifade ettiği gibi güneş tepe noktasını geçtiğinde yani orta yaşlarda semboller farklı bir ışık altında algılanmaya başlamaktadır. Sembollere, özellikle yeniden doğuş sembollerine ilgimin artmasında Arkeolojinin benim için ifade ettiği cazibenin yanısıra, Rank ve Jung düşüncelerinin izini sürmem de kuşkusuz belirleyici olmuştur. Ancak bu izlek takip edildiğinde başka okuyucular için de anlama ve kavrama açısından merak uyandırıcı bir yolculuğa dönüşebilme kapasitesini bünyesinde barındırmaktadır.

Çalışmamızda da önemli başlıklar olan mitoloji, ütopya, altın çağ, mehdilik ve hızır kültü gibi konularda bugüne kadar çok sayıda araştırma yapılmıştır. Ancak bu çalışmanın daha öncekilerden temel farkı ele aldığı konularla ilgili ayrıntılı bilgi derlemek ve yeni bilgi sunmak değil, mevcut olguya kuramsal açıdan bakmak, olguyu psikolojik bir kuram temelinde aydınlatmak ve belli bir açıdan yorumlamaktır. Bu nedenle ele aldığımız konuların akademik detaylarından çok kuramla olan ilişkisine yoğunlaşılmalıdır. Çünkü kuram bir olguya, belli bir bilgi yığına yeni bir ışık altında bakıp veriler arasında bir ilişki kurarak bütünsel bir temel kazandırır. Böylece insan zekâsı için olguyu anlamaya dair elverişli, soyutlama düzeyi yüksek imkânlar çıkabilir. Bu bakış açısından hareketle çalışmadaki odağımız sembol dilini anlama çabası da diyebileceğimiz, O. Rank'ın geliştirdiği doğum travması kuramının varsayımları olacaktır. Okuma yapılırken bu temel ilke göz önünde tutularak ele alınan konularda, bölümler ve bölümlerin alt başlıklarında her bir başlığın doğum travmasıyla ilişkisine yoğunlaşılmalıdır. Bu ayrıntı gözden kaçırılırsa ilgili bilgiye neden yer verildiği boşlukta sallanmaya başlayacaktır.

Böyle bir bakış açısından hareketle kitap yapısal olarak giriş ve beş bölümden oluşturulmuştur. Giriş bölümünde yeniden doğuş sembolleri ve umudun psikolojik kökeni tartışılmış ve doğum travması temelinde bir değerlendirme yapılmıştır. Bu bağlamda kavram olarak umut ve fonksiyonlarına, doğum travması kura-

mına, yeniden doğuş sembolizminin doğum travmasıyla ilişkisine, doğum travmasının dini sembollerine ve doğum travmasının antropolojik ve arkeolojik yansımalarına değinilmiştir. Birinci bölümde umudun ve dolayısıyla yeniden doğuş sembolizminin psikolojik bir yansıması olan ütopya arayışlarına yer verilmiştir. Bu bölümde ütopya tanımları, ütopya tarihi, ütopyanın özellikleri, ütopyayı ortaya çıkaran koşullar, ütopya ve din ilişkisi, Türk ütopyasının bazı örnekleri ve ütopya eleştirisi tartışılmıştır.

İkinci bölümde yeniden doğuş ve ana rahmi sembollerinin mitolojideki yansımaları anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu nedenle mit kavramı ve özelliklerine, mit çeşitlerine, mitin yapısı ve işlevlerine, mitlerdeki yeniden doğuş ve ana rahmi sembollerine ve kutsal olanın mitolojik olanla ilişkisine değinilmiştir. Üçüncü bölümde altın çağ umudu ve beklenen kurtarıcı inancı, doğum travması ve umudun psikolojik dönüşümü bağlamında ele alınmıştır. Burada bir umut zamanı olarak altın çağ tasavvuruna, tarihte altın çağ ve beklenen kurtarıcı inancına, beklenen kurtarıcı inancını ortaya çıkaran psikososyal ve tarihsel şartlara, beklenen kurtarıcı inancının dinlerdeki yansımalarına yer verilmiştir. Dördüncü bölümde dünyanın sonu, yitik cennet ya da cennet arketipi olguları anlaşılmaya çalışılmıştır. Burada dünyanın sonu ve yitik cennet miti, Yahudi ve Hristiyan öğretilerinde cennet arketipi, avcı ve toplayıcı topluluklarda ve doğu dinlerinde binyılcılık, dünyanın sonu ve cennet arketipine yer verilmiştir. Beşinci bölümde bir umut figürü olarak hızır kültünün psikosembolik anlamına odaklanılmıştır. Bu nedenle burada bilge kul hızır ve ruh arketipine, ruh arketipini ortaya çıkaran koşullar ve Hızır'a bağlanan umutlara, Türk halk anlatılarında yardımcı iye olarak Hızır figürüne ve Hızır ve yedi uyurlar kıssalarının psikosembolik yorumuna yer verilmiştir.

Elbette böyle bir çalışmanın ortaya çıkmasında doğrudan ve dolaylı pek çok insanın katkısı vardır. En azından bir kısmını burada zikretmeyi manevi bir görev sayıyorum. Öncelikle akademik hayatım boyunca rehberliğini hep yanımda hissettiğim hocam Sayın Prof. Dr. Hasan KAYIKLIK'a, metni okuyarak önerilerde bulunan ve her konuda samimi desteğini gördüğüm kıymetli ho-

cam Sayın Prof. Dr. Asım YAPICI'ya, fikirleriyle beni sürekli destekleyen ve cesaretlendiren değerli arkadaşım Prof. Dr. Abdullah ÖZBOLAT'a, kitabın oluşum basamaklarında heyecanımı paylaşan ve dijital kaynaklarla destekleyen yol arkadaşlarım Dr. Hızır HACIKELEŞOĞLU ve Dr. Harun GEÇER'e, konuyla ilgili bazı kitap ve materyalleri benimle paylaşan mesai arkadaşım Dr. Öğretim Üyesi Mustafa KÖSE'ye, çalışmanın referans sistemini dönüştüren öğrencim Abdurrahman'a metnin düzeltilmesinde yardımlarını esirgemeyen öğrencilerim Mercan, Büşra Nermin ve Şerife'ye, kitabın yayımlanmasındaki katkıları nedeniyle Eskiyei Yayınlarının editörü Hüseyin NAZLIAYDIN Beyefendi ve yayınevi çalışanlarına ve çalışmama katkı veren ancak isimlerini burada sayamadığım daha pek çok kişiye içtenlikle teşekkür ederim.

Ayrıca çalışmalarım süresince birçok fedakârlık gösterip beni destekleyerek her an yanımda olan eşim Ayşe'ye, hayatımızı mutlulukla dolduran oğlum Bilge Alp ve kızlarım Gülşen Nursu ve Asude'ye, yaşamımın her döneminde bana duydukları güven için anne ve babama minnettarlığımı belirtmek isterim.

Elbette en büyük şükran; herşeyin sahibi Yüce Mevla'yadır. Bahşettiği sağlık, başarı ve huzur için O'na hamd ederim.

Saffet KARTOPU
Eylül- 2020
Kahramanmaraş

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	7
İÇİNDEKİLER	11

GİRİŞ

YENİDEN DOĞUŞ SEMBOLLERİ VE UMUDUN PSİKOLOJİK KÖKENİ: DOĞUM TRAVMASI BAĞLAMINDA BİR DEĞERLENDİRME	13
1. Kavram Olarak Umut ve Fonksiyonları	14
2. Otto Rank ve Doğum Travması Kuramı	19
3. Yeniden Doğuş Sembolizmi ve Doğum Travması	37
4. Doğum Travmasının Antropolojik ve Arkeolojik Sembolleri	60
5. Doğum Travmasının Dini Sembolleri	68

BİRİNCİ BÖLÜM

DOĞUM TRAVMASINDAN ÜTOPYAYA:

UMUDUN PSİKOLOJİK YANSIMALARI	93
1. Ütopya Tanımları	93
2. Ütopya Tarihi	96
3. Ütopyanın Özellikleri	109
4. Bir Umut İhtiyacı Olarak Ütopya	119
5. Ütopya ve Din	138
6. Türk Ütopyasının Bazı Örnekleri	154
7. Ütopya Eleştirisi	164

İKİNCİ BÖLÜM

UMUDUN MİTOLOJİK YOLCULUĞU VE

YENİDEN DOĞUŞ ARKETİPİ	169
1. Kavram Olarak "Mit" ve Özellikleri	169
2. Mit Çeşitleri	183
3. Mitin Yapısı ve İşlevleri	187
4. Mitlerdeki Yeniden Doğuş ve Ana Rahmi Sembolleri	196
a) Tufan-Su	196
b) Kahraman Arketipi: Kahraman Mitinin Doğum Travması Bağlamında Çözümlemesi	200
c) Ölümsüzlük, İlk Örnek ve Merkez Sembolleri	216
5. Kutsal Olanın Mitolojik Olanla İlişkisi	229

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

UMUDUN PSİKOLOJİK BİR İZDÜŞÜMÜ: DOĞUM TRAVMASINDAN

BEKLENEN KURTARICI VE ALTIN ÇAĞ İNANCINA	239
1. Giriş: Bir Umut Zamanı Olarak Altın Çağ Tasavvuru	239
2. Tarihte Altın Çağ ve Beklenen Kurtarıcı	242
3. Beklenen Kurtarıcı İnancını Ortaya Çıkaran Psikososyal ve Tarihsel Şartlar ya da Mitos ve Logos'un İniş ve Çıkışları	245
4. Beklenen Kurtarıcı İnancının Dinlerdeki Yansımaları	254
a) Yahudi ve Hristiyan Gelenğinde Beklenen Kurtarıcı İnancı	257
b) İslam Gelenğinde Beklenen Kurtarıcı İnancının İzdüşümleri	267
c) Diğer Bazı Din ve İdeolojilerde Beklenen Kurtarıcı İnancı	279

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

UMUT ARAYIŞI: DÜNYANIN SONU, YİTİK CENNET YA DA

CENNET ARKETİPİ	283
1. Dünyanın Sonu ve Yitik Cennet Miti	283
2. Yahudi ve Hristiyan Öğretisinde Cennet Arketipi	286
3. Avcı ve Toplayıcı Topluluklarda ve Doğu Dinlerinde Binyılcılık, Dünyanın Sonu ve Cennet Arketipi	297

BEŞİNCİ BÖLÜM

BİR UMUT FİGÜRÜ OLARAK HIZIR

1. Bilge Kul Hızır ve Ruh Arketipi	309
2. Ruh Arketipini Ortaya Çıkaran Koşullar ve Hızır'a Bağlanan Umutlar	314
a) Zor Durumlarda ve Felaketlerde Yardımcılık	317
b) İyileri Mükâfatlandırıp Kötüleri Cezalandırma	319
c) Bereket ve Bolluğa Kavuşturma	319
d) Savaşlarda Yardım Etme	320
e) Uğur ve Şans Getirme	321
f) Sağlık ve Şifa Verme	321
3. Türk Halk Anlatılarında Yardımcı İye Olarak Hızır Figürü	322
4. Hızır ve Yedi Uyurlar Kısasının Psikosembolik Yorumu: Jung'cu Bir Bakış	330

SONUÇ	341

KAYNAKLAR	359

DİZİN	369